

О. Д. Клічук

ПОВІСТЬ-КАЗКА Р. ДАЛА
“CHARLIE AND THE GREAT GLASS ELEVATOR”:
ОНІМІЧНИЙ КОМПОНЕНТ

Через вісім років після опису пригод Чарлі Бакета на Шоколадній фабриці [8] письменник знову повернувся до цього героя, що полюбився юним читачам. Він написав нову повість-казку про Чарлі — “Чарлі і Великий скляний ліфт”. Попередня казка про Чарлі закінчується тим, що містер Вонка проголосив хлопчика своїм спадкоєм-

цем і забрав його з усією його великою родиною до себе на фабрику. Нова ж казка присвячена тому, як саме він це робив.

У першому розділі казки фігурують усі ті й тільки ті персонажі, що наявні і в першому розділі попередньої розповіді про Чарлі. Фігурують вони тут дуже активно, згадуючись 124 рази. На першому місці вже не Чарлі, а *Mr. Wonka* (41 раз, ще один раз — *Mr. Willy Wonka*). А на другому місці — теж не Чарлі, а *Grandma Josephine* — 22 рази (разом із демінутивом *Josie*, яким її двічі намагається заспокоїти чоловік, *Grandpa Joe*, який згадується в першому розділі казки 14 разів). Це вона терзала Вонку різними проблемами, а потім навіть учепилась за його фрак і тим завадила скеруванню Великого скляного ліфта. Замість Шоколадної фабрики він опинився з усією компанією в космосі й став кружляти навколо Землі. Чарлі активно допомагає Вонці, згадуючись у першому розділі 20 разів. Але ж в космос все ж їх запустила Жозефіна. І взагалі в даній казці Чарлі по суті не є головним героєм. На першому місці Вонка, далі — обидві бабусі. За участю в сюжеті Чарлі займає максимум четверте місце. Його ім'я введено в назву твору фактично задля паралельності з першою казкою про Чарлі, акцентації зв'язку цих творів і задля підкреслення орієнтації на читача-дитину.

Тут не можна не сказати про Ліфт, на якому все діється. Спочатку згадується *The Great Glass Lift* і просто *The Lift*, але коли містер Вонка говорить про його надзвичайні спроможності, це підкреслюється графічним виділенням: “*It is THE GREAT GLASS ELEVATOR*” [26:2]. Надалі назва *Lift* заступається назвою *Elevator*. Фактично в межах повісті це контекстуальна власна назва. Властивості Елеватора-ліфта роблять його унікальним космічним апаратом. Дж. Екклшер цілком слушно зазначила: “Шоколадна фабрика і Великий скляний ліфт” є, власне, також персонажами [30:160].

Нові персонажі і нові події з'являються з другого розділу казки. Сполучені Штати Америки запустили в космос люксовий *Space Hotel “U. S. A.”* — Космічний готель “США” — на багато місць, з розкішним обладнанням, навіть з тенісними кортами і басейнами. На разі він ще не заселений, але заявок є багато. Навіть президент США планує там побувати. А техаський мільйонер

Orson Cart з голівудською зіркою *Helen Highwater* вже й грубі гроші платить. Ім'я **Орсон** є в англійській мові, але означає воно “ведмежа” [20:156], а *Cart* — то “віз”, *high water* — “повінь”. Смішно й прозоро: ведмежа тягне віз з повинню. Такі прямо промовисті антропоніми загалом пішли з літератури разом з класицизмом. Але в гумористичних творах [5:32] і в літературі для дітей [6:36 — 37] вони зберігаються. Роалд же Дал уміє майстерно поєднувати дитяче з гумористичним.

Але ці епізодичні персонажі промайнули і все — ведмежа потягло собі повінь на возі, а події бурхливо розвивалися далі. До Космічного готелю летить *Transport Capsule* — Транспортна капсула (те й те — контекстуальні власні назви: так для дітей зрозуміліше й прийнятніше). Вона перевозить у Готель обслуговуючий персонал — менеджерів, куховарів, офіціанток, покоївок тощо. Ведуть капсулу три астронавти — *Shuckwort*, *Shanks*, *Showler*. Прізвища ці явно розраховані на посмішку: усі на Ш, усі фонетично кострубаті, усі зі зниженим етимологічним сенсом. У першому прізвищі маємо абсурдне поєднання *shuck* “нісенітниця” й *worth* “цінність”, друге означає “нога” [19:409,560], третє своїм початком наявне як запозичення і в українській мові: **шоу**. Тут уже нема прозорості, але є якісь “приховані підтексти”, як у багатьох творах різних авторів [2:27].

Перед самим Космічним готелем астронавти з Капсули побачили наших мандрівників: Ліфт же був скляним, отже — прозорим. Здивуванню не було кінця — літає щось, абсолютно не схоже на жоден космічний корабель, а в ньому літають (невагомість!) якісь старенькі у спідньому одязі: “Що, в ім'я Навуходоносора, це таке!” — “*What in the name of Nebuchadnezzar is it!*”: це Шанкс; “Господи, вони старіші за Мойсея!” — “*Jeepers, they're older than Moses!*”: це Шакворс. *Ground Control* (теж контекстуальна власна назва) з Х'юстона, послухавши розповідь Шакворса, оголосив його звільненим з роботи і звелів говорити Шанксові. А коли й той повторив те саме, назвав його ідіотом.

У розмову втручається найвища інстанція — президент США Gilligrass — Джіллліграс. Але тут уже виникає недовіра астронавтів, і на слова “*This is the President of the United States*” Шанкс відповідає: “*And this is the Wizard of Oz*” [26:14] — “А тут Чарівник з Краї-

ни Оз!” (у нас ця популярна казка Л. Ф. Баума відома в переробці О. Волкова як “Чарівник Смарагдового Міста”). Оскільки Шанкс зрештою розповів президентові ту ж неймовірну історію про неймовірний скляний предмет, президент вирішив послухати Шоулера, а послуховавши, наказав передати цю картину телевізійним каналом у Х’юстон. Телебачення ж рознесло то на весь світ. Зчинилася паніка. Р. Дал у своїх дитячих творах дуже рідко вживає географічні назви. А тут він дає цілий урок географії, щоб окреслити всесвітні масштаби події. В тривозі “*America and Canada and Russia and Japan and India and China and Africa and England and France and Germany*” [26:17]. Тут названо 8 держав і два материки, але **Америка** — то США, бо поряд названо й Канаду, ніби вона — не Америка. Африка — то таки справді Африка, увесь материк. У цій ситуації президент може лиш дати Шоулеру вказівку: “Тримайтесь від них подалі”.

А наші мандрівники, обігнавши Транспортну капсулу, наблизились до Космічного готелю. Вонка пропонує стикування: першими туди потрапимо! На побоювання родини Бакетів відповідає, що Колумб не відкрив би Америки, якби боявся піратів чи яких інших небезпек. Як бачимо, урок географії продовжується, і Америка виринає вже як материк, а не його частина. Додамо, що в спілкуванні героїв казки увесь час з’являються наймення відомих осіб чи персонажів: *Nebuchadnezzar, Moses, Wizard of Oz* (Транспортна капсула), *Columbus* (Скляний ліфт). Загалом це, можна сказати, узуальна норма художніх текстів [11:8-12]. Прикметою ж ідіостилію Р. Дала з його увагою до власних назв [пор. 15:245] є добір і функціональне навантаження наймень історичних осіб. Зрештою з допомогою Чарлі та дідуса Джо, найактивніших помічників Вонки, стикування відбулося.

А президент США, як і увесь світ, за цим спостерігає. Наводиться вже повне його ім’я: *Lancelot R. Gilligrass*. Отже, президент має ім’я найславетнішого лицаря короля Артура **Ланселот**. Таке ім’я в англломовному світі вживається [20:126], але стосовно президента США виникають прямі асоціації з учасником Артурівської легенди, і асоціації ці — комічні. Це підкреслюється поведінкою президента, а онімічно — протиставленням цього благородного імені та вигаданого Р. Далом прізвища з комічним звучанням

і абсурдним змістом, пор. англ. *gillie* — “служник, помічник рибалки” та *grass* — “трава”. Виходить “допоміжна трава”?! Невипадково в короткому “Післяслові” Дж. Екклшер знайшла потрібним зазначити: “як і в інших персонажів Дала, його (президента — О. К.) наймення саме по собі розповідає багато про що” [30:159]. Тільки, на жаль, дослідниця не сказала, про що саме.

Взагалі пишучи для дітей, Р. Дал зображає і президента, і його оточення, і політиків інших країн як дітей, що граються в дорослих. Для дитини це сприймається як жарт, для дорослого читача — як убивчий сарказм. Так, віце-президентом при Джілліграсі є його колишня нянька *Miss Tibbs*, яку президент за старою звичкою називає *Nanny*, пор. англ. *nanny* — “нянька”. Окрім цієї Ненні Тібз, перед якою дрижать усі найвищі посадовці і яка може наприклад, гаркнути на командуючого військами (*the Chief of the Army*): “*Silence, you silly boy!*” [26:26] — “Мовчати, дурний хлопчисько!”, власним ім’ям в оточенні президента названа тільки його кішка *Mrs. Taubsypuss* (*puss* — “кицька”, *Taubsy* — поширений зоонім, що перегукується з ім’ям вченого пса в англійському ляльковому театрі Тобу [1, т. 2:641]). Усі інші іменуються за посадами, переважно переінакшеними, неадекватними реально існуючим. Усі такі іменування використовуються як контекстуальні антропоніми, пор. *the Chief of the Navy*, *the Chief of the Air Force*, навіть *the Chief Spy* — Головний Шпигун та ін.

До речі, розмову з Головним Шпигуном президент будує як дитячу гру, тобто й тут витримується обраний письменником стиль опису дуже вагомих подій:

“*Knock-Knock, — said the President*”. — Стук-Стук, — сказав президент.

“*Who’s there? Said the Chief Spy*”. — Хто там? — сказав Головний Шпигун.

“*Courtney*”. — Кортні. Вклинившись у цю гру-розмову президента з Головним Шпигуном, відзначимо, що Кортні — звичайне англійське прізвище, яке тут виступає порожнім. Воно нікого не називає, і його не варто розглядати як псевдонім чи умовне ім’я президента. Воно обране для того, щоб далі взяти участь у грі слів. Додамо також, що це прізвище — від французького топоніма *Courtenay* [19:130], від якого пішло й родове прізвище уславленого

польсько-російського мовознавця Яна Бодуена де Куртене (*Badouin de Courtenay*). Перша частина цього складеного прізвища *Badouin* слугувала колись іменем, що має германські корені і означає “відважний” [27:31]. Але послухаємо далі цікаву розмову.

“*Courtney who?*” — Кортні які?

“*Courtney one yet? said the President*” [26:26].

Запитання звучить нібито безглуздо: “Кортні поки нікого?” Але це гра в омофонію. Звучання прізвища *Courtney* практично збігається з вимовою *caught no* [kɔ:t nou] “не зловив”. Отже, сенс запитання президента: “Не зловив поки нікого?” А прізвище, виходить, є просто дитячою забавкою президента.

З’ясувавши, що Головний Шпигун нікого не зловив, президент пускається в роздуми: то витівки конкурентів готельного підприємства. Його підозри звучать дикувато: “*It’s Mr. Savoy!*” — “*Mr. Ritz!*” — “*It’s Mr. Hilton!*” Він опирається на назви систем найфешенебельніших готелів. Але *Savoy* — то взагалі не містер, а провінція у Франції Савоя. Містер *Ritz* дійсно існував, але в Швейцарії і давно помер. Готелі, що їх заснував *Cesar Ritz* (1850 — 1918) настільки славились, що в англійській мові навіть витворився прикметник *ritz* “елегантний” [25:999]. Найближчий у часі та просторі — містер Гілтон (частіше, але неправильно пишуть Хілтон [3, кн. 3:195]): Джеролд Алмон Гілтон спорудив свій перший готель у Далласі (Техас) у 1925 р. [28:29].

Однак далі президент розкумекав, що з більшою імовірністю це не Гілтон, а росіяни. Віце-президент Ненні активно цю думку підтримує. Президент хапає червоний телефон гарячої лінії, дзвонить прем’єрові Радянської Росії Югетову (*Yugetoff*). Повторюється та ж гра — і “Кноск-Кноск” і “Who’s there?”, тільки антропонім тут фігурує вже інший — *Warren*, Уоррен (використовується реально і як прізвище, і як ім’я). Цей порожній онім знадобився для побудови іншого омофона: “*Warren Peace by Leo Tolstoy*”. Цей нонсенс “Уоррен Мир Льва Толстого” ґрунтується на тому, що *Warren* та *War* and можуть бути озвучені абсолютно ідентично: [wɔ:ɹɪn]. “*War and Peace*” — “Війна і мир”. Цей біблїонім обрано як форму “дипломатичної” погрози. Президент, як і, власне, весь світ, не знає, що назва найвідомішого роману Л. М. Толстого за старою російською орфографією писалася “Война и мїръ”, тобто

не “Війна і мир”, а “Війна і суспільство”. Мир як антонім війні передавався тоді написанням *миръ*.

Не вдаючись у ці філологічні тонкощі, президент звинувачує Югетова, що то його астронавти захопили Космічний готель і що він, президент, зможе “*to have to show you just where you get off, Yugetoff!*” [26:28]. З’являється й гра слів, якою фактично мотивується добір письменником прізвища для радянського прем’єра. Буквально ідіома *you get off* означає “вам злізати”, фактично в наведеному тексті — “я вам завдам, я вам покажу!” Прем’єр заперечує — “то не російські астронавти” (треба було, якби Р. Дал був уважнішим до термінів, космонавти — О. К.), а президент йому, за підказкою Ненні: “Ви брешете”. Отака дипломатія! Прем’єр відповідає: “Ні, не брешу. Ви придивіться до них — вони схожі на китайців, а людина в циліндрі (це Вонка — О. К.) нагадує мого друга прем’єр-міністра Китаю” [26:28].

Президент тут же кидає червоний телефон і хапається за порцеляновий, що забезпечує прямий зв’язок з керівництвом Китаю в Пекіні. Але відповідь на його дзвінок така: “Рибний та овочевий магазин Вінга в Шанхаї. Містер Вінг слухає”. На другий його дзвінок відповідає вже містер Вонг з Чунціна. Обурений президент вимагає пояснень у генерал-поштмейстера. Той спокійно пояснює: “*The country’s so full of Wings and Wongs, every time you wing you get the wong number*” [26:29]. Знову словесна гра, вже паронімічна, якою Дал у розглядуваному творі просто захоплюється: “У країні так багато людей на прізвище Вінг та Вонг, що кожен раз, коли ви дзвоните (*wing* — перекручене *ring* “дзвонити”), то потрапляєте на помилковий (*wong* — перекручене *wrong* “помилковий”) номер”. За змістом пояснення є абсурдним, але ж абсурдними є й усі взагалі дії великих політиків у зображенні письменника. Зате гра на китайських прізвищах Вінг і Вонг — блискуча.

З третього разу президент таки виходить на китайський уряд, а саме на віце-прем’єра, онімічно позначеного як *Chu-On-Dat*.

Знову “*Knock-Knock*”, у відповідь запитання з китайським “акцентом” “*Who der?*” правильно: “*Who’s there?*” — “Хто там?”. На цей раз президент називає прізвище *Ginger* — Джінджер (означає “імбир” [19:195,540], а в сучасній розмовній мові — “рудий” [1, т. 1:583]). Воно знадобилося, щоб сформулювати, використовуючи

паронімію *Ginger* — injure “поранити”, дикувате запитання: “Поранився дуже (*Ginger yourself much*), як упав з Великої китайської стіни? На адресу віце-прем’єра прозвучала й каламбурна погроза, побудована на його імені: “*So chew on that, Chu-On-Dat!*” [26:30] — “Так ти розжуй (обміркуй) це, Чу-Он-Дат”. Практично повна омофонія ідіоми *chew on that* та імені *Chu-On-Dat* і визначила добір “китайського” антропоніма, хоч серед китайців іменні форми досить обмежені фонетично, і звучання Дат в китайському антропоніміконі абсолютно неможливе. В пекінському діалекті китайської мови (а йдеться саме про нього) взагалі існує тільки 389 складофонем (силабем), причому з приголосних вони можуть закінчуватися тільки на носовій **н** трьох різних типів [14:16].

Незадоволений президент вимагає прем’єра. Того іменують *How-Yu-Bin*. Це наймення за звучанням практично тотожне фразі *How you been?* — як справи? Збіг настільки помітний, що Р. Дал навіть ніде в тексті його не акцентує: малий читач і сам це має відчутти. Слід зауважити, що письменники взагалі любляють жартувати з іменами. Г. П. Ковальов, назбиравши значну кількість каламбурів О. Пушкіна, А. Чехова та ін., зазначає, що ці каламбури ґрунтуються на омонімії, паронімії та полісемії і що частіше вони проявляються не в художніх творах, а в приватних листах [9:133]. Між тим Р. Дал насичує такими каламбурами свій художній твір, перетворюючи ці онімічні жарти на один з найвагоміших стилістичних чинників.

Китайського прем’єра між тим немає. Його заступник Чу-Он-Дат пояснює, що він зараз заліплює проколіну свого велосипеда (нічого собі заняття для прем’єра!). Президент лютує: ні, він зараз проникає на борт нашого чудового Космічного готелю. На борт готелю дійсно проникли люди, тільки не прем’єр Китаю, а Вонка з компанією. І “бомбу” з собою взяли — так телеглядачі в усьому світі витлумачили ліжку, з яким не захотіли розлучатися бабусі й дідусі Бакети. Світ затаївся й чекав вибуху. Подорож наших мандрівників по Космічному готелю викликала у них захоплення, але була швидко зупинена голосом з гучномовця. Космічний контроль з Х’юстона запитував “іноземних мандрівників”, хто вони, попередив, що Космічний готель є американською власністю, і погрожував заморозити їх.

Перелякані мандрівники мовчали, а коли почався відлік часу, містер Вонка став вигукувати беззмистовні, вигадані слова, причому, як то полюбляє Р. Дал, у риму: “*Bungo buni dafu duni yubee luni!*” Зрештою він виголосив довшого, так само беззмистовного вірша, у якому структура “слів” нагадувала японську, але нею не була. А в двох кінцевих рядках ужив кілька осмислених слів: “*Katikati Moons un stars Fanfanisha Venus Mars!* [26:37]. Отже, прозвучали слова *Moon* “Місяць”, *star* “зірка”, причому в множині, а в кінці цієї декламації — назви Венера і Марс [26:38].

Тепер перелякався Х’юстон і Вашингтон, та й увесь світ “*from America to China to Peru*”. Президент за підказкою Ненні викликає Головного перекладача і, запитуючи його, виявляє неабияку ерудицію, називаючи можливих претендентів: *Eskimo*, далі *Tagalog, Ugro, Tulu, Tungus, Tupi* [26:39]. Називає, звісно, навмання, але всі такі екзотичні етноси дійсно існують. Ескімоси — то крайня північ Америки, тагайлоги, інакше тагали, — на Філіппінських островах, *Ugro* — то угорці, мадяри (тому, до речі, фраза президента “*Either Tagalog or Ugro!*” звучить украй комічно), Тулу — народ дравідійської групи у південно-західній Індії, тунгуси тепер називаються евенками, заселяючи РФ від Єнісея до Охотського моря і прилеглі терени Китаю, тупі — індіанський народ у басейні Амазонки [12:122, 425, 455, 456, 525]. Охопив президент увесь світ, окрім Америки. Не інакше, Дал, повибрав з довідника назви найвіддаленіших один від одного етносів і вклав їх в уста президента. Але Головний перекладач усі ці припущення заперечив і сказав, що такої мови на Землі немає, бо він знає всі мови. Отже: інопланетяни. Вирішили, що то астронавти з Марса чи Венери. Що робити?

Ухвалили діяти тактовно й обережно, щоб не сталося міжпланетної війни. Президент запросив “хоробрих астронавтів з Марса та Венери” до себе в Білий дім як почесних гостей. *Grandma Josephine* зашепотіла, що хоче в Білий дім. Але Вонка її закликав до реальності, заявивши, що вона так схожа на марсіанина, як блошиця. І відповів президентові вже не “японським стилем”, а англійським, але незрозуміло. Свій вірш-відповідь з трьох катренів він побудував приблизно так, як колись Л. В. Щерба свою знамениту “глокую куздру”. Ось перший рядок відповіді: “*In the quelchy*

guggy sogmire". Але в кінці відповіді пролунала глуха погроза: "So start to run!" — "Готуйтеся до втечі!" Щоб описати переляк президента, Р. Дал знову звертається до своєї улюбленої онімічної гри: "The President turned white as the White House" [26:45] — "Президент сполотнів (буквально: став білим — О. К.), як Білий дім". А посправжньому лякатися довелось "Астронавтам з Марса та Венери". Все та ж Джозефіна першою заверещала від ляку: з верхнього поверху Космічного готелю спустилося щось велике, слизьке, гидке й зелено-коричнєве... Далі з'явилося ще кілька таких же потвор. Вони стали витягатися, поки своїми тілами не утворили слово *scram*, тобто "забирайтесь геть!" Що мандрівники й швиденько виконали, щодуху майнувши в свій Скляний корабель-ліфт.

Там містер Вонка, що знав усе, дав роз'яснення. Це — "Vermicious Knids! [...] He sounded the K... K'nids, like that! [26:52]. Отже, **червоподібні кніди**. Цей немислимий оказіоналізм письменника вже промайнув у його казці "James and the Giant Peach", а тут став вагомим складником твору. Оскільки в англійській мові всі слова, що починаються на *kn*, у вимові ініціальне *k* втрачають, Вонка спеціально підкреслює, що в даному випадку *k* вимовляється. Цим суто фонетичним прийомом підноситься незвичність, неймовірність цих тварюк (*brutes*). Як говорить Вонка, "There Vermicious Knids are the terror of the Universe" [26:53] — "Ці Червоподібні Кніди є жахом Всесвіту". Це вони з'їли симпатичних мешканців Місяця, що звалися Пузами (*Poozas* — онімічний оказіоналізм Р. Дала). Те ж вони вчинили на Венері й Марсі. До Землі Кніди не можуть допасти тільки тому, що згорають у атмосфері. У цьому зв'язку — знову гра слів. Вонка питає у Чарлі: "have you ever seen a shooting star?", а далі пояснює, що "They're not shooting stars at all [...] They're Shooting Knids [26:54] — "це зовсім не падучі зірки, це Падучі Кніди".

Тут, до речі, *Poozas*, *Knids*, регулярно маючи велику літеру (відповідно до норм англійської орфографії), нерідко вживаючись без артикля, виступають власними назвами, як і ті реальні етноніми, що їх називав Головному перекладачеві президент США. Дискусія навколо проблеми, чи є етноніми власними назвами, у якій авторитетні вчені відстоюють як один погляд — етноніми є власними назвами [13:5 — 6; 21:5; 22:6 — 8], так і другий — етно-

німи є назвами загальними [7:47; 10:12 — 13; 16:153; 23:205 — 209], не дала, гадаємо, однозначної відповіді. В усякому разі у казкових текстах Р. Дала етноніми, в тім числі й такі екзотичні, як *Knid*, *Gnooly*, подаються письменником як назви власні: це ближче, зрозуміліше для дитячого мислення.

Для Кнівів, що здатні отак собі літати в космосі, як птахи в повітрі письменник придумав і батьківщину — неіснуючу планету: *The planet Vermes* [26:52], що своєю назвою пов'язана з англ. *worm* “черв'як”, у похідних *vermi* [1, т. 2: 731]. При перекладі казки на українську мову (а вона того заслуговує) цю назву можна було б передати як Червес. Що ж до небезпеки для наших мандрівників, то Вонка їх заспокоює: Скляний ліфт є “*shockproof, waterproof, bombproof, bulletproof and Knidproof* [26:56], тобто “ударостійкий, водостійкий, бомбостійкий, кулестійкий і Кнідостійкий.”

У Білому домі швидкий вихід “марсіан” з Космічного готелю був сприйнятий як перемога правильної політики президента. Йому навіть вітання зі всього світу шлють. А нянька Ненні, вона ж віце-президент, співає для нього пісню. Цікаву пісню. Там говориться, що в 25 років майбутній президент ще не вмів читати й писати, що батьків турбувало його майбутнє. Оскільки він нічого не вмів, вирішили готувати з нього політика. А в кінці: “*The fault was mine the little swine Became the President* [26:62]. Президент же викликав Головного кухаря (*Chief Cook*), щоб порадитися, чим годувати людей з Марса. Той негайно відповідає, що людей з Марса слід годувати шоколадними батонами “Марс”: *Mars Bars*. Знову гра слів. І знову контекстуальна власна назва чергового епізодичного персонажа. Узуальний антропонім з'являється тільки для гри на ньому. У цьому випадку, як ми бачили, можуть уживатись і порожні оніми без носія.

Письменники, як правило, добирають антропоніми, що пасують до образу, зважаючи при цьому на їх реальність. Наприклад, у відомого українського драматурга М. Старицького ймення персонажів — “з реального українського антропонімікону”. Сам драматург писав про свою п'єсу “Не судилось”: “У драмі навіть всі фамілії справжні з малими одмінами” [17:130]. Р. Дал міг придумати абсолютно фантастичне китайське чи інше ймення, яке зате добре лягало в словесні каламбури. Просто прізвища, ужитого без

якогось задуму, яскравого проблиску, у нього днем з вогнем не знайдеш.

Наприклад, коли Транспортна капсула пристикувалась після відльоту Вончиного Скляного ліфта до Космічного готелю, а її пасажери перейшли в сам Готель, згадується *The Chief Hotel Manager* — і не тільки своєю посадою, а й на ймення: *Mr. Walter W. Wall*. У розмові з президентом він захоплено говорить про обладнання Готелю. Президент (власне, Р. Дал устами президента) тут же видає гру слів: “*Have you noticed that all the carpets are wall-to-wall, Mr. Walter Wall?*” [26:64] — “Ви помітили, що тут килимове **суцільне покриття**, містер Уолтер Уолт? Вираз *wall-to-wall* “суцільне покриття” (буквально: від стіни до стіни) і антропонім *Walter Wall* — омофони: обидва вимовляються ідентично [wɔːltʃwɔːl]. У цьому й секрет наймення Головного менеджера: воно дібране для гри, а не гра допасовується до нього. Якби не ця гра, то залишився б він тільки Головним менеджером, без узуального імені.

Гра настільки сподобалась президентові, що тут же повторюється ще раз: “*All the wallpaper is all wall-to-wall, too, Mr. Walter Wall*”. Цим повторенням, акцентуючи веселу асоціацію для своїх малих читачів, письменник акцентує й невисокий інтелектуальний рівень Джілліграса.

Ця приємна розмова була перервана дикими зойками, нечленороздільним лементом: “*Aueeeee! Owwwww! Aueeeee!*”. Білий дім і разом з ним увесь світ тепер не бачить (при стикуванні розбилася камера), а тільки чує. Читач-то добре знає і розуміє ці викрики: з’явилися Кніди. А президент розгублений, переляканий, що виражається передусім онімічно. Він увесь час намагається розпитати когось із астронавтів. Ті не відповідають, нарешті Шакворс доповідає Президентові, що всі, хто залишився живим, повернулись до Транспортної капсули, а решта проковтнута. Потім Шанкс повідомляє, що ці “брудні величезні зелено-коричневі тварюки” атакують Капсулу, ось-ось зіб’ють антену. Голос на тому обривається. Президент у нестямі вигукує прізвища всіх трьох астронавтів, переплутуючи їх усіма можливими способами: “*Shuckworth! Shanks! Showler!... Showlworth! Shucks! Shankler! ...Shankworth! Show! Shuckler!*” [26:71]. Але відповіді нема.

Атаки Кнідів і неминуча загибель Транспортної капсули при-

мушили Вонку прийти на поміч. Чарлі зумів причепити тросом Транспортну капсулу до Скляного ліфта, ще й помахав рукою приголомшеним астронавтам, і цей “потяг” рушив. Кніди намагалися їх затримати. Злившись в одну потужну ливну, вони стали тягти Скляний ліфт назад. “На планету Вермес”, — жажнулась бабуся Джозефіна [26:78]. Проте потужність Скляного ліфта перемогла. Космічні кораблі увійшли в атмосферу, де Кніди згоріли. Тоді Вонка відчепив Транспортну капсулу недалеко Х’юстона: самі долетять. А Ліфт повернув на Шоколадну фабрику. Промайнула цікава онімічна деталь. Вонка вигукує: *My beloved Chocolate Factory!*”, а дідусь Джо вносить уточнення: *“You mean Charlie’s Chocolate Factory”*, з чим Вонка охоче погоджується. Працівники фабрики умпа-лумпа виконують радісну пісню, вітаючи мандрівників з поверненням: *“Oh alleluia and hooray! Our Willy Wonka’s back today!”* [26:86].

На Шоколадній фабриці Бакетів чекали не менш хвилюючі пригоди, ніж у космосі. Містер Вонка запропонував старим залишити своє ліжко, на що вони не погодились. Ми, мовляв, у ньому вже 20 років. А він запропонував їм на 20 років помолодшати. Докладно описав препарат Вонка-Віт, великий омолоджувач: одна таблетка робить людину на 20 років молодшою. При цьому Р. Дал так будує текст, що назва ліків, хай чудодійних, тобто принципово загальна назва, у тексті письменника подається як власна: *“It’s Willy Wonka’s Wonka-Vite”* [26:96]. Такий прийом пересунення меж загальних та власних назв, коли апелюючи стають — виразно й однозначно — онімами, ми не раз зустрічали і в інших творах письменника. Цей прийом: 1) підкреслює надзвичайність, унікальність описуваного; 2) відповідає дитячій психології, схильний сприймати загальні назви як власні.

В усякому разі у старих негайно з’явився ентузіазм і бажання швидше одержати Вонка-Віт. Поки Вонка пояснював, що одна таблетка знижує вік людини на 20 років і описував її склад (український фантастичний!), а також говорив про обережність, посилаючись на те, що сталося з Вайолет Борегард на Шоколадній фабриці [8:169], Джорджина силоміць вихопила таблетки, а в неї з бійкою відібрали частину Джозефіна та Джордж і поковтали їх. Дідусь Джо не взяв участі у боротьбі за таблетки, то йому й не дісталось

нічого. Він тільки повторював: *Josie, Josie*, але де там — жінка не вгамувалася й не дала йому жодної таблетки.

Результат з'явився дуже швидко. У ліжку вовтузилося двоє немовлят, а Джорджина взагалі зникла. Місіс Бакет, що дуже рідко проявляє себе в казці, запитує: “*where's my mother? Where's Grandma Georgina?*” [26:111]. Адже вона ковтнула чотири таблетки, тим самим зменшивши свій вік на 80 років, а було їй усього 78. Отже, проста арифметика, як каже містер Вонка: якщо відняти одну цифру від другої, то ... “Мінус два”, — сказав Чарлі. То де ж вона тепер? На це питання Вонка відповів: у **Кімнаті Чекання**, зрозуміло. Ця загадкова Кімната Чекання, *Waiting Room*, у даній ситуації є власною назвою (у Р. Дала, як ми пересвідчилися, багато несподіваних власних назв), що виконує функції топоніма, який означає щось середнє між залізничним вокзалом і входом до пекла.

Утім, розшифровка цього топоніма відкладається алюзією й повчальною пісенькою умпа-лумпа про дівчинку “*called Goldie Pinklesweet*”, яка з'їла ліки своєї бабусі (*Granny*). Тому це “Золотко” (сене імені *Goldie* [20:97]) “Рожева цукерка” (імовірний зміст прізвища) мусило лікуватися (при цьому для більшої достовірності вказується абсолютно зайва адреса лікаря: “*It's number fifty, Fontwell Road*”) в госпіталі, а потім все одно проводити по кілька годин у туалеті.

Що ж до Кімнати Чекання, то вона, виявляється, знаходиться в **Мінусленді**. Треба знову сідати в Складний Ліфт і швиденько летіти туди, рятувати Джорджину, бо “всі Мінуси віднімаються” — “*All Minuses are subtracted!*” [26:119]. У Вонки і для цієї ситуації є чудодійні ліки: Vita-Wonk. Цей препарат діє навпаки, не омолоджує, як Вонка-Віт, а робить старішим, тому й називається з протилежним порядком компонентів: Віта-Вонк. Його склад дуже химеричний і теж докладно описується. Серед його компонентів і обрізки нігтів 168-річного російського фермера, “*called Petrovitch Gregorovitch*”. Неймовірний антропонім **Петрович Грегорович** (останнє замість правильного **Григорович** під впливом англійського особового імені *Gregor, Gregory*) засвідчує як фактичне незнання Р. Далом закономірностей російської антропонімії, так і бажання шляхом дубляжу підкреслити її найспецифічну прикмету — форму по батькові, абсолютно невластиву англословному світу та й

взагалі практично всім антропосистемам. У межах колишнього СРСР ця форма була поширена по суті як прояв русифікації. Приміром, в “Енциклопедії Українознавства”, редактованій В. Кубійовичем, форма по батькові не вживається жодного разу [4], а президент Азербайджану, відомий за радянських часів як Гейдар Алієвич Алієв, нині іменується Гейдар Алі Рза огли Алієв.

Дайте Мінусові Віта-Вонк — і “*Then you could turn the Minuses quickly back into Pluses and bring them home again*” [26:122]. Це такі казкові оніми-етноніми у письменника: *Minuses, Pluses* ... У Мінусленді Вонка з Чарлі (решта Бакетів залишилась доглядати немовлят) зустріли представників ще одного казкового етносу, назву якого вигадав Р. Дал: *Gnoolies, Gnooly*. Ця назва віддалено перегукується з *noll* “ноль” і, можливо, є фантазійною трансформацією цього слова: є Мінуси, є Плюси, а ні те, ні друге — Нулі ... Мешканці Мінусленду Гнули (чи Нули: в ініціальному буквосполученні *gn* — літера *g* в англійській мові не вимовляється, пор. *gnu* [nu:] “антилопа гну”, *gnaw* [no:] “гризти”) небезпечні: вони кусаються, причому укусу Гнула перетворює людину теж на Гнула.

У своєму вигаданому Мінусленді Р. Дал фактично, але пародійно спирається на вірування в “той (чи потойбічний) світ”, наявні в усіх язичницьких та релігійних системах: “Все, що торкається земного світу, знаходить у свідомості носія фольклору своє віддзеркалення в другому світі, світі незнаному, неземному. В цьому світі все є протилежним, якимось перетвореним і асиметричним [...]. Мешканцями антисвіту є духи, тіні, дивні істоти, що називаються демонами” [31:32]. Письменник довів протилежність до абсурду: тут Плюси, а там Мінуси і Гнули (=Нулі). Це робить той світ досить-таки комедійним.

Мандрівники уникнули небезпечних Гнулів і знайшли Джорджину. Вона була прозора і витягнута, схожа на знак мінус. Вонка негайно обприскав її розчином Віта-Вонка. З’явилось щось надзвичайно старе, бо не було змоги відміряти належної порції. Але Вонку це не засмучує: “*She’s a Minus no longer. She’s a lovely Plus*” [26:132]. Цей “чудовий Плюс” виявився найстарішою людиною в світі. З’ясувалося, що бабуся Джорджина пам’ятає відплиття корабля “Мейфлауер” (“*The Mayflower*” — означає буквально “Травнева квітка”, це назва квітки глоду) з порту Плімута в Англії.

А “Мейфлауер” — це корабель, який привіз отців-пілігримів, перших англійських переселенців у Америку, що шануються в США як засновники країни. І сталося це в 1620 р. [24:302].

Зрештою вирахували, що Джорджині 358 років! Рішуче слово сказала місіс Бакет: повернути матері її 78 років і нічого більше не міняти. Джорджина проковтнула визначену дозу і через кілька хвилин повідомила: “Ви чули новину! Адмірал Нельсон побив французів під Трафальгаром”. А знаменита морська битва біля миса Трафальгар (на півдні Іспанії) відбулася в 1805 р. [18:488]. Джорджина вже скинула 200 років. Через деякий час вона інформувала: *Gettysburg ... General Lee is on the run!*” [26:142]. А Геттісберг — місто в штаті Пенсільванія, поблизу якого відбулася в 1863 р. вирішальна битва військ північних та південних штатів. Армія останніх, якою керував генерал Лі, зазнала поразки й відступила [24:197]. Через якийсь час бабуся додала: “*Lincoln! ... There goes the train ...*” — “Лінкольн! Ось їде поїзд ...” Йдеться про ту ж місцевість і той же рік: у Геттісберг на відкриття військового кладовища приїхав президент Лінкольн, де виступив із своєю найславетнішою промовою, яка має назву “*Gettysburg Address*” і відтворена на стіні меморіалу Лінкольна у Вашингтоні [24:196 — 197,276]. Процес молодшання уповільнився, бо наближається до 78-річчя.

Цей процес письменник зумів перетворити для своїх юних читачів на цікавий урок історії США, назвавши її найголовніші події, що слугують хронологізаторами молодшання Джорджини. Показово, що в кожній хронологізуючій репліці вживається одна чи дві власні назви. Це засвідчує, що оніми є найліпшими, найекономічнішими показниками часу. А вже від волі Р. Дала залежить та обставина, що Джорджина називає оніми, істотні для всіх, а не лише для неї самої.

Вонка з Чарлі протилежними ліками (“*Vita-Wonk does the opposite to Wonka-Vite*” [26:144]) повернули в попередній стан двох малюків — *Grandma Josephine* та *Grandpa George* знову стали такими, як і були. І всі знову залізли до ліжка, яке не залишали вже 20 років. Умовляння Вонки пройти по Шоколадній фабриці результатів не дало. Але тут біля воріт фабрики приземлився вертоліт. Вонка одержав лист-запрошення від президента США погостювати в Білому домі. Президент говорить про героїчне врятування Транспортної капсу-

ли невідомими астронавтами, що, як з'ясувалося, потім полетіли на Шоколадну фабрику Вонки. У листі йдеться про нагороди та вшанування героїв, на якому будуть присутні віце-президент міс *Elvira Tibbs*, а також командувачі армії, флоту й повітряних сил та інші високі особи, названі теж лише за посадами. У кінці ж переліку: “*and of course my cat, Mrs Taubspuss*” [26:153].

Маємо онімічну побудову, точнісінько таку ж, як і при першому знайомстві з Білим домом. Окрім президента, узуальними онімами названа лише його нянька, вона ж віце-президент, та його кішка — міс і місіс. Дитяча гра в дорослих продовжується. Тільки з цього листа ми довідуємося, що міс Тіббз має ім'я Елвіра. Поєднання саме цього імені з прізвиськом засвідчує, що письменник враховував їх етимологію, бо обидва антропоніми підкреслюють вольовий і войовничий характер: Елвіра — “та, що всіх захищає” [20:79], Тіббз — “хоробра людина” [19:452; 20:165].

У приписці до офіційного запрошення президент Ланселот Р. Джіллґрас просить Вонку привезти його смачні цукерки, тільки так, щоб Ненні (тут уже не Елвіра Тіббз!) не знала. От і хеппі-енд. Усі поспішають до вертольота, причому стариня, що не хотіла злизати з ліжка, біжить попереду.

Загалом у творі оніми посідають дуже вагоме місце. Письменник тут розгорнув онімічну гру в найширших масштабах — значно ширших, ніж у його попередніх творах. Проводиться обсяжний і художньо привабливий експеримент з іменами. Р. Дал поширює властивість бути власним іменем також на етніоніми, в тому числі й вигадані самим автором, і взагалі зсовує межу між власними й загальними назвами на користь перших. Є імена, що характеризують персонаж, як у президента США та його няньки, віце-президента, а є й спеціально запроваджені для словесних каламбурів: у цих випадках характеристика персонажа відходить на задній план, хоч і не зникає зовсім. Для словесної гри використовуються й порожні оніми, що не називають ніяких персонажів. У казці письменник виявив онімічне новаторство, небувале навіть для себе самого, схильного до творення розмаїтих okazіоналізмів і уважного до побудови онімічних позначень, з широким запровадженням контекстуальних онімів. Онімічний компонент твору Р. Дала значно підвищує його художню вартість і привабливість

для читача. При всьому тому письменник без нудного дидактизму своїми онімічними усмішками передає юним читачам чималу пізнавальну, корисну інформацію про світ, країну, історію.

1. Большой англо-русский словарь/Под рук. И. Р. Гальперина. — 3-е изд. — М., 1979. — Т. 1 — 2.

2. Горбаневский М. В. Ономастика в художественной литературе. Филологические этюды. — М., 1988.

3. Гудманян А. Чужомовна пропріальна лексика у фонографічній системі української мови. — Ужгород, 1999. — Кн. 3.

4. Энциклопедія українознавства. Словникова частина. — Львів, 1993 — 2000. — Т. 1-10.

5. Зайцева К. Б. Английская стилистическая ономастика. — Одеса, 1973.

6. Карпенко М. В. Русская антропонимика. — Одеса, 1970.

7. Карпенко Ю. О. Теоретичні засади розмежування власних і загальних назв. //Мовознавство. — 1975. — №4.

8. Клічук О. Онімія дитячого твору “Чарлі й Шоколадна фабрика” Р. Дала //Наукові записки Кіровоградського держ. пед. ун-ту. Серія: Філологічні науки (мовознавство). — Кіровоград, 2001. — Вип. 35.

9. Ковалев Г. Ф. Ономастические этюды. Писатель и имя. Монография. — Воронеж, 2002.

10. Ковалик І. І. Про власні і загальні назви в українській мові//Мовознавство. — 1977. — №2.

11. Михайлов В. Н. Собственные имена как стилистическая категория в русской литературе. — Луцк, 1963.

12. Народы мира: Историко-этнографический справочник/Гл. ред. Ю. В. Бромлей. — М., 1988.

13. Никонов В. А. Этнонимия//Этнонимы. — М., 1970.

14. Ошанин И. Учебник китайского языка. — М., 1946. — ч. 1.

15. Павлюк Н. В. Мифологическая и библейская онимия как источник именования персонажей//Востокукраинский лингвистический сборник. — Донецк, 2002. — Вып. 8.

16. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии. — 2-е изд. — М., 1988.

17. Попович Н. Функціональне навантаження літературно-художніх антропонімів у драматичних творах М. Старицького//Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. — Ужгород, 2002. — Вип. 6.

18. Рум А. Р. У. Великобритания. Лингвострановедческий словарь. — М., 1999.

19. Рыбакин А. И. Словарь английских фамилий. — М., 1986.

20. Рыбакин А. И. Словарь английских личных имен. — 3-е изд. — М., 2000.

21. Стрижак О. С. Етнонімія Геродотової Скіфії. — К., 1988.

22. Стрижак О. С. Етнонімія Птоломеевої Сарматії. У пошуках Русі. — К., 1991.

23. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного. — М., 1973.

24. Томахин Г. Д. США. Лингвострановедческий словарь. — М., 1999.

25. Collins English Dictionary and Thesaurus. — Glasgow, 1994.
26. Dahl R. Charlie and the Great Glass Elevator. — London, 1997.
27. Dauzat A. Dictionnaire étymologique des noms de famille et prénoms de France. — 3e éd. — Paris, 1951.
28. Document html. — 1998. — <http://freepages.genealogy.roots.web.com>
29. Document html. — 2002. — www.hiltonfamily.org/genealogy/index
30. Eccleshare J. Afterword//Dahl R. Charlie and the Great Glass Elevator. — London, 1997.
31. Miceva E. Swiat i antyswiat//Etnolingwistika. — Lublin, 1992. — T. 5.